

VAN AMBACHTSMAN TOT MISKEND GENIE

De maatschappelijke status van mensen die schilderijen en beeldhouwwerken maken, nu door ons 'kunstenaars' genoemd, is niet altijd geweest wat ze nu is. Tegenwoordig heeft men de neiging om kunstenaars te zien als figuren aan de rand van de maatschappij. Hun producten, die in speciale en tamelijk gesloten winkels (galerieën) verkocht worden, lijken geen direct nut te hebben - je kunt er niet in rijden of koffie zetten. Tussen het merendeel van de bevolking en de kunstenaar bestaat een enorme afstand en een wederzijdse argwaan, die historisch gegroeid is.

Handwerk

In de Middeleeuwen was geen sprake van bovengenoemde problemen. De gespecialiseerde ambachtsslieden, die toen schilder- en beeldhouwwerk uitvoerden, hadden dezelfde status als andere handwerkslieden en waren ook in gilden georganiseerd. Typerend voor de situatie is dat van veel schilderijen uit die tijd niet de makers, maar wel de opdrachtgevers bekend zijn. (1)

Niet de hand, maar het hoofd

In de loop van de 15de eeuw komt hierin, het eerst in Italië, verandering; de 'beeldende ambachten' worden opgewaardeerd en het 'kunstenaarschap' doet zijn intrede. Kunst krijgt nu een evengroot aanzien als de wetenschap en de literatuur, een kunstvorm, die van oudsher al hoog gewaardeerd werd. Ze verbindt zich daar ook mee door de onderwerpkeuze (behalve de bijbel nu ook historie en mythologie) en werkwijze (lineair perspectief en observatie en imitatie van de natuur). Inventiviteit en persoonlijke begaafdheid gaan een rol spelen. Michelangelo beweert niet met zijn hand, maar met zijn brein te schilderen. Kunstenaars maken vanaf dat moment vaak zelfportretten en de kunstwerken, die nu vrijwel altijd ondertekend worden, blijken de bijzondere eigenschap te bezitten om niet alleen roem en eer aan de makers, maar ook aan de bezitters te brengen - ze worden gezochte verzamelobjecten en handelsproducten.

Niet het hoofd, maar het hart

Tegen het einde van de 18de eeuw voltrekt zich opnieuw een verandering in de opvattingen over het kunstenaarschap, vooral bij de kunstenaars zelf. Ze hebben genoeg van de strenge theoretische wetten, die ze door de academies werden opgelegd en beginnen het als hinderlijk te ervaren dat hun

opdrachtgevers en kopers, van wiens smaak ze toch afhankelijk waren, zich een oordeel aanmatigen. Parallel aan de ideeën van de Fransman Rousseau (die in plaats van kennis en aangeleerde deugdzaamheid ieders individuele gevoel voor goed en kwaad als grondslag voor al het handelen wil zien) willen zij het accent verschuiven van het volgens de regels van de kunst geconstrueerde eindproduct naar het creatieve proces: de kunstenaar moest niet náár de natuur scheppen, maar op de wijze van de natuur. Daarmee wordt het vermogen van de kunstenaar in de sfeer van het bovennatuurlijke en geniale getrokken. De miskennis zit hierbij al ingebouwd, want naarmate de kunstenaar zich meer bezig gaat houden met een individueel ideaal dan met een collectief ideaal (al was dat er een geweest van een kleine elite), wordt hij moeilijker verstaanbaar, zelfs voor kunstliefhebbers.

In de loop van de 19de eeuw ontstaat dan ook het beeld van de arme kunstenaar die hongerig en eenzaam voortploetert, gehoond door de buitenwacht, die pas later zal moeten erkennen dat ze alweer een genie miskend heeft - het beeld dat ten onrechte de visie op de oude meesters als Rembrandt veelvuldig gekleurd heeft, maar dat voor b.v. Van Gogh wel opgaat.

Niet het hart, maar het hoofd

Het was Marcel Duchamp, die helemaal aan het begin van onze eeuw eigenlijk weer terugkeerde naar de mentaliteit van Michelangelo door te stellen dat kunst niet zozeer het oog moest strelen als wel het brein activeren. De vorm die hij daarvoor koos ondervond aanzienlijk minder waardering dan die van zijn gelijkgestemde voorganger. Toch werd hij nog bij zijn leven een legende en dikwijls wordt hij de vader van de moderne kunst genoemd. Zeker is dat veel kunstenaars na hem zijn aanbeveling ter harte genomen hebben, hoewel ook het volstreekte tegendeel uitgeprobeerd is: een ieder zal zich het 'verfbeest' Karel Appel herinneren, die publiekelijk beweerde maar 'wat aan te rotzooien', hetgeen nog altijd de ruwe vertaling van intuïtief te werk gaan is.

Het een nog het ander heeft de kunst 'naar het volk' gebracht (Appels bekendheid is meer het gevolg van de schande die indertijd van hem gesproken werd dan van zijn werk) en ook de bemoeienissen van de overheid, die resulteren in omgevingsvormgeving, reizende tentoonstellingen, educatie in musea, maken de officiële kunst nog altijd niet tot gemeengoed. Afgezien van de vraag of dat eigenlijk wel zou moeten, mag de schuld hiervan niet op de kunstenaars geschoven worden. Wat tussen de meeste mensen en de kunst staat is een in ruim 4 eeuwen vastgeroest verwachtingspatroon omtrent kunst, dat bijna onuitroeibaar blijkt.